

Tartalom

<i>Előszó (Ács Pál)</i>	7
<i>Politikai kényszerpályák</i>	
R. VÁRKONYI ÁGNES: Személyiség és politika. Esterházy Pál biográfiája mint interdiszciplináris kihívás	11
MARTÍ TIBOR: Az aranygyapjas lovag Esterházy Pál	49
J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA: Az Esterházy család birtokpolitikája, különös tekintettel Esterházy Pálra	67
TÖMÖSVÁRI EMESE: Két Esterházy – egy Tanáchlás	89
VARGA J. JÁNOS: Esterházy Pál nádor politikai iratai, 1688	107
<i>Mecenatúra és mecénás-személyiség</i>	
BUZÁSI ENIKŐ: Vonzások és választások a gyűjtő Esterházy Pál mecenatúrájában	117
KISS ERIKA: A fraknoi tárház, ahogy Esterházy Pál megalkotta	151
SZILÁGYI ANDRÁS: Esterházy Pál megrendelése és szerzeményei	175
MONOK ISTVÁN – ZVARA EDINA: Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai	199
MITROPULOS ANNA DIÁNA: Kincstárépítés a hétköznapokban. Miről árulkodnak a fraknoi számlák?	219
MIKÓ ÁRPÁD: Az Esterházy-kincstár és a Mátyás-hagyomány	235
MARGIT KOPP: A levágott fej témája Esterházy Pál műgyűjteményében és környezetében	247
<i>Család-mitológia és önabrázolás</i>	
BITSKEY ISTVÁN: Galeazzo Gualdo Priorato Esterházy Pál-életrajza	287
UTASI CSILLA: Esterházy Pál önreprezentációi	301
S. SÁRDI MARGIT: Az önmegörökítő Esterházy Pál	317
PÉNZES TIBORC SZABOLCS: „Szívemben mindenkor igaz pápista voltam”. Gondolatok Nyáry Krisztina felekezetváltásáról	329

NAGY LEVENTE: Drakula a fraknoi kastélyban	339
TÓTH GERGELY: Egy koholmány hosszú árnyéka. Esterházy Pál genealógiai fikciójának utóélete a 18–19. században	357
<i>Az irodalom vonzása</i>	
ORLOVSZKY GÉZA: Még egy posztmodern Esterházy?	375
HARGITTAY EMIL: Esterházy Pál költészete. Ciklusszerkesztés, újraírás, imagináció	389
POLGÁR ANIKÓ – CSEHY ZOLTÁN: Ariadne Magyarországon. Zrínyi és Esterházy verses mítoszértelmezései	407
KIRÁLY PÉTER: <i>Itinerarium in Germaniam 1653</i> . Nádasdy Ferenc és Esterházy Pál regensburgi útja az újabb ismeretek tükrében	417
MERCS ISTVÁN: Nemzetoposzok – labanc kézben. Esterházy Pál és Koháry István magyarságértelmezése	435
<i>Ünnep és teátrum</i>	
PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA: Ünnep és teatralitás. Esterházy Pál nádorrá választása	459
MEDGYESY S. NORBERT: „Eszterhazianorum munificentia premijs donaretur”. Családtörténeti és Esterházy Pál nádor alapítványából bemutatott iskoladrámák (1713–1773)	477
KIRÁLY PÉTER: Mathias Pollerman, Esterházy Pál udvari és hadi trombitása. Adalékok a 17. századi főúri mecenatúrához	495
CZIBULA KATALIN: Barokk, reprezentáció – és egy tévedés. Bessenyei György <i>Eszterházi vigasságok</i> című költeményének hátteréhez	513
<i>Katolikus kegyesség</i>	
BAJÁKI RITA: A nádor imája	533
BARTÓK ISTVÁN: „...akiktől a legtöbbet merítettem...” Esterházy Pál a Szeplőtelen Fogantatásról	545
DÉRI ESZTER: Asztrológiai szimbólumok Esterházy Pál halotti prédikációjában	559
MACZÁK IBOLYA: Rózsák tövis nélkül. Családreprezentáció az Esterházy-apácákhoz (is) kapcsolható temetési beszédekben	571
VOIGT VILMOS: A Boldogságos Szűz Mária... szombatja. Nihil obstat	579
Rövidítések	597
Névmutató	599
Contents	617

Előszó

Esterházy Pál, a műgyűjtő mecénás, birodalmi herceggé emeléskor egy különleges műtárgy elkészítésére adott megbízást: egy hatalmas elefántagyaron kifaragtatta Ovidius *Metamorphoses*ének jeleneteit. Galavics Géza monografikus igényű Esterházy-tanulmánya a „változás” monumentumának nevezi a jeles műkincset. Ez a megjegyzés akár jelképesen is érthető: Pál nádor élete és életműve örök metamorfózis volt. Nem meglepő, hogy a róla alkotott kép is szüntelenül változik. Az Esterházy Pál halálának 300. évfordulója alkalmából, 2013 májusában megrendezett konferencia interdiszciplináris sokféleségében a változás iránti érdeklődés teremtett egységet. Történészek, irodalmárok, művészettörténészek, zenetörténészek, folkloristák, dráma-történészek és a lelkiségtörténet kutatói arra voltak kíváncsiak, hogy miként változott meg az elmúlt évtizedekben a tudomány Esterházy Pálról alkotott képe. Előadásaik továbbgondolt, megszerkesztett változataiból állt össze ez a tanulmánykötet.

Az is egyfajta változás lenne, ha egyáltalán nem változna az összkép, ha csak az adatok, a tények szaporodnának, miközben mindent ugyanúgy látnánk, mint elődeink. Szerencse vagy sem, a dolog nem így áll. A kötet szerzői – hol finomabb, hol erőteljesebb vonásokkal – átrajzolják a hagyományos Esterházy Pál-képet. A változások nyomán a portré olykor fényesedni, olykor viszont homályosulni látszik. Esterházy Pál hosszú életet élt, tehát aligha szemlélhetjük életpályáját egységes, egyirányú történésként. R. Várkonyi Ágnessel szólva – aki utolsó, nagy történelmi tanulmányát ebbe a könyvbe írta – „politikai kényszerpályák, kitérősek és öntörvényű folyamatok” váltották egymást a nádor biográfiájában.

Vannak, akik a korábbi elképzeléseknél korszerűbbnek látják a polihisztor mecénás emberi-szellemi vonásait, tudatosan felépített gyűjtői énjét. Úgy vélik, hogy amikor Esterházy különválasztotta a fraknoi kincstárat (képtárból és ritkasággyűjteményből álló) kismartoni *Kunstkammertől*, akkor a múzeumépítés korszerű mintáit követte. Olyanok is akadnak, akik a már-már uralkodói ambícióktól fűtött Esterházy Pál *Schatzkammerébe* egy ilyenformán sohasem létezett magyar királyi kincstárat szeretnének beleálmódni, és ebben a szellemben kívánnák azt újraértelmezni. Sokan pedig az egykori kismartoni galéria műtárgy-együttesének gyűjteményi jelentőségét helyezik a 17. századi európai arisztokrata gyűjtemények rangjára.

Mindeközben egyre erősebben hallatják hangjukat azok a kutatók is, akik már némi fenntartással kezelik Esterházy Pál gyűjtői ízlését és költői tehetségét. A kismartoni galéria kapcsán hangoztatják, hogy a gyűjtő egyáltalán nem különböztette meg a *copiát* és az *originaliát*, vagyis eredeti, kvalitásos képek helyett harmadrendű másolatokat gyűjtött. Felvetődött, hogy Pál nádor legjobb mecénási gesztusaiban leginkább Nádasdy Ferencet követte, aki – Esterházyval szemben – gyakorlott szemű, európai látókörű műértő volt. Maliciózan emlegetik, hogy Nádasdy lefejezését követően az elkobzott Nádasdy-gyűjtemény értékesebb darabjai rendre Esterházynál kötöttek ki. Azt sem mulasztják el megjegyezni, hogy fejedelmi gesztusként lovas szobrot állíttatott magának a fraknoi vár udvarán, ám azt a helyi sírkövevel készíttette el. Gyűjteményépítőként fontosabb volt számára a kertes értékű raritás a kvalitásnál: Mátyás király (hamis) mentéjéért lelkesedett, amikor talán Rembrandtot is vásárolhatott volna. A történészek megmosolyogják a családját Ádámtól és Noétól eredeztető nádort, a zenetörténészek pedig már jó ideje nem gondolják azt, hogy ő komponálta volna a *Harmonia Caelestis*. Esterházy az elmúlt fél évszázadban költőként is jelentős rangemelkedésen ment keresztül, többen Zrínyihez fogható heroikus nagyságnak, mások rokokó könnyedséggel verselő, istenáldotta lírikus tehetségnek ítélik. Ezzel szemben az irodalmárok egy része immár inkább csak jó kezű kompilátort lát benne.

Joggal merül fel a kérdés: indokoltak-e ezek a fenntartások? Nagyon óvatosnak kell lennünk a válasszal, legjobb, ha azt mondjuk: igen is, nem is. Ha gyűjtőként, íróként Esterházy nem is állja ki mindenben az összehasonlítást a kortárs európai nagyságokkal, kétségkívül roppant érték az, amit létrehozott, és ezt még tovább növeli az a körülmény, hogy gyűjteménye, megfogya bár, de ma is megvan. Egyéniségének, szellemi karakterének, műgyűjtői attitűdjének erényei alighanem ott rejlenek, ahol ritkán szokás keresni. Az eredetiség iránti „érzékletlenség”, a másolatok és hamisítványok kedvelése éppen a modern művészetfelfogás szempontjából teszi izgalmassá Esterházy törekvéseit. A történettudomány is egyre nagyobb figyelmet szentel a „kitalált tradíciónak”, a fiktív adatokra épülő családtörténetnek és önreprezentációnak. Ma már nem mindenki állítja szembe élesen a hiteleset a hamisítvánnyal, az eredetit a kópiával. Sokan vallják – művészettörténészek és történészek –, hogy amit műtárgy- vagy történelemhamisításnak gondolunk, az valójában retroaktív múltformálás: egy igaznak hitt hagyomány „helyreállítása”. Esterházy Pál műgyűjteménye még nem volt modern értelemben vett múzeum, inkább afféle csodakabinet: fossziliák, szörnyek, vagyis „csodák”, kitömött állatok, valamint rugóra járó automaták keveredtek benne a műtárgyakkal. A látszólagos összevisszaságnak mégis megvolt a maga rendje: mikrokozmoszként a teremtést, a makrokozmoszt imitálta. A műkedvelő mecénás – azaz „dilettáns” – joggal képzelhette magát „Isten laboratóriumában” szorgoskodó mindenható alkimistának. Esterházy archaikus múzeumának univerzalizmusa sok tekintetben előre, a felvilágosodás felé mutat. Az Esterházy-kincstár egyik legérdekesebb darabja, a bányászjeleneteket ábrázoló díszszerleg szavak nélkül is erről beszél: a felszínre hozott érc megtisztítását, a természeti kincsek megnevelését ábrázolja, de – végső soron – a világ átforgalmazásába, a változásba vetett hitet hirdeti.